
UVOD

Pričujoča besedila, kot razmeroma organizirana celota, v Sloveniji prvič vstopajo na zelo specifičen trg konstrukcij realnosti, zbranih ob pojavu novih religijskih gibanj. Njihova prednost pred tekmeči, npr. člani novih religijskih skupin, protisektantskimi gibanji, mediji, državo, terapevti ali duhovniki, je v uporabi družboslovnih metod. Odprtost za kritiko in empirično preverjanje ter predvsem uporaba primerjalne metode naj bi, morda tudi v naši deželi, pripomogli k bolj uravnoteženemu in bolj uporabnemu mnenju (Barker).

Mreža konstitutivnih dejavnikov (novo)religijske realnosti se z nastankom sodobne pluralistične države, hkratno deinstitucionalizacijo tradicionalnih cerkva in pojavom novih, bolj individualističnih oblik religije, vnovič temeljito preplete in sproži večplastno kontroverzo o vsebnosti pojma religije. Ponazorimo jo lahko s stališči instrumentalnega ekskluzivizma in družboslovnega inkluzivizma. Prvi religijskost enači s kulturno dobrino, zahtevo konkurenčnih interesnih skupin po posebnih pravicah (ali odrekanju le-teh), ki jih z oznako religije zdaj podeljuje država; drugi se vse bolj naslanja na odprte, dinamične definicije, temelječe na pojavnostnih razsežnostih ali družinskih podobnostih religij (Črnič).

Rodni kraj sodobnega (novo)religijskega instrumentalnega ekskluzivizma, protisektantstva, so Združene države Amerike v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Cerkvenemu protisektantsvu (counter-cult), ki je družbeno artikulirani religijski novum, povečini s stališča krepiteve uveljavljene religije okolja, odklonilo kot napačno vero ali nevero, se tedaj pridruži še sekularno protisektantstvo (anti-cult). To je nova religijska in duhovna gibanja razumelo kot družbeno negativen pojav, nevezan na morebitno vsebnost religijskega. Spreobrnjenje in nadaljnje članstvo v novih religijah je pojasnjevalo z uporabo izjemno močnih tehnik socialnega vpliva, ki da novakom odvzame zmožnost svobodne volje in obenem sproža pojav specifičnih psihopatoloških simptomov, ali na kratko, s "pranjem možganov" (brainwashing). Stroka je to, t.i. "hipotezo Margaret Singer", dokončno ovrгла leta 1990, novim religijam očitano psihopatološko simptomatiko pa je povezala z dejavnostjo protisektantskega gibanja, z "odprogramiranjem" (Melton).

Kontroverza o "pranju možganov" je, če sploh kaj, okrepila predvsem interes za preučevanje spreobrnjenja v alternativne religije. Kritika je v minulih dvajsetih letih ponudila obsežen, v domačem okolju doslej netematiziran interdisciplinarni konceptualni in analitični inventar. Aplikacija procesualnega modela na alternativne religije, navzoče v slovenskem kontekstu, pomeni tudi priložnost za razvoj odprtega modela mišljenja (Volarič).

Nove religije so globalni pojav, a svojo očitnost praviloma dolgujejo specifični sekundarni interpretaciji. Povojni razcvet religijske pluralnosti na Japonskem je večjo pozornost raziskovalcev pritegnil šele po začetku "sektantskih vojn" v Združenih državah Amerike. Tamkajšnje korenite, a domorodne religijske inovacije (npr. Cerkev Jezusa Kristusa svetih iz poslednjih dni in Jehovove priče) časovno krepko predhodijo pojavu množičnega sekularnega protisektantstva. Postopen preboj 'novih' (azijskih) religij se je v Evropi začel po drugi svetovni vojni, natančneje, po deklaraciji o neodvisnosti Indije (1947) in kitajski revoluciji (1949).

Migranti so svoje religije v Veliko Britanijo, Francijo in na Nizozemsko prinesli prek kolonialnega sistema, Nemčija in Švica pa sta spodbujali priseljevanje zaradi potreb po delovni sili. Hkrati so se iz Azije začeli vračati prvi evropski, novodobni iskalci duhovne modrosti. Sprememba je bila postopna, problemi s priseljenci pa so se osredotočali na etnična in rasna in ne na verska vprašanja. Priseljenci so okrepili versko raznolikost, ki so jo že bili oblikovali domači disidentje, utemeljitelji alternativnih skupnosti v devetnajstem in dvajsetem stoletju. Začenši z nastankom Svedenborške cerkve, so se v Evropi, kot alternativa tradicionalnemu krščanstvu, začele pojavljati številne nove religije. Najopaznejši so bili postmesmeristični magični redovi v Franciji (rožni križarji, neotemplarji, martinisti) ter spiritizem in teozofija. V dvajsetem stoletju je k nastajajočemu pluralizmu prispevala skorajda vsaka država, od Bolgarije (Velika bela bratovščina) do Danske (Martinusov inštitut) in Velike Britanije (gibanje nove dobe, čarovništvo); v ozračju porazsvetljenske verske svobode oživi gnosticizem. Toda "sektantske grožnje" se ovemo šele s posredovanjem drugega vala ameriških novih religijskih gibanj. V sedemdesetih letih dvajsetega stoletja se v Evropo umakne gibanje Božjih otrok, sledita medijsko odmevna turneja ustanovitelja Združitvene cerkve, častitega Sun Myung Moona, in širitev dejavnosti Scientološke cerkve. Gibanjem v Evropo sledijo protisektanti, najemniki ali pripadniki starševskih skupin, t.i. "odprogramerji", da bi pobegle starejše mladostnike ali odrasle člane proti njihovi volji vrnili družinam. Nekateri svoje usluge ponujajo tudi v novem okolju. Sredi sedemdesetih let so, uporabljajoč ameriško literaturo, besednjak in organizacijski model, začele nastajati evropske protisektantske skupine, med prvimi so bili britanski FAIR (Family Action, Information, and Rescue), francoski ADFI (Association pour la Défense de la Famillie et de L'Individu) in nemški AGPF (Aktion fuer geistige und psychische Freiheit, Arbeitsgemeinschaft der Elterninitiativen e.V). Na tragedijo v Jonestownu (1978) se je odzvala zgolj Francija. Vladna komisija je v svojem poročilu napadla "sekte" kot nevarne skupine, ki da uporabljajo taktike "pranja možganov".

Evropsko protisektantstvo dobi nov zagon v minulih desetih letih. Nasprotnikom novih religijskih skupin je, zaskrbljena predvsem zaradi umorov in samomorov pripadnikov Reda sončnega templja med leti 1994 in 1997 v Švici in Kanadi, prisluhnila država. Poplava uradnih poročil evropskih parlamentarnih in administrativnih organov (Francije, Belgije, Švice, Nemčije, Švedske in Italije) o sektah in kultih, še posebej pa maja letos sprejeti francoski protisektantski zakon, kažejo, da je ameriški kulturni produkt idej o "pranju možganov" in "nadzoru duha" (mind control) še kako živ, in da so te ideje v nekaterih evropskih državah pomagale pri razširjanju moralnih panik o sektah in kultih. Privzeti model konstrukcij realnosti zato vnovič napoti k interakciji konkurenčnih konstrukcij novo-religijskega univerzuma, k vprašanju, kdo pridobi s sprejetjem strokovno diskreditiranih argumentov in nastopom moralnih panik (Richardson in Introvine).

Morebitni odgovor zahteva predhodni pretres partikularnih zgodovinskih in kulturnih dejavnikov protisektantskega sentimenta po vsej Evropi¹. Lahko presemetljivi konsenz francoske javnosti in politike glede skupin, ki so si na žaljiv način prisvojile religijsko bitnost ter sprožajo predvsem pomisleke o javni higieni in izko-

¹ V tem tematskem sklopu izbrane članke tujih avtorjev je v okviru simpozija: 'Nove religije in njihovi politični, pravni in religijski konteksti po svetu' aprila 2001 objavila revija Nova Religio (2) 4.

reninjanju sleparij, poiščemo v jedru ideje o laični državi, t.j. v neustreznosti konfesionalnega okvira, odrejenega samoregulaciji zgodovinskih veroizpovedi in reakciji na kulturno marginalizacijo glavnih religijskih institucij (Hervieu-Leger)? Gre, morda nič maj presenetljivi, do novih religijskih gibanj prijazen odnos v Italiji pojasnjevati s treznim konsenzom, da verske manjšine prav zaradi svoje majhnosti ne predstavljajo posebne nevarnosti; konsenzom, ki ga po eni strani utrjuje živi spomin na fašistično preganjanje verskih manjšin in ga, po drugi, zagotovo dopolnjuje obsežno in kakovostno delo stroke (Introvigne)? Ali je tudi britanska izkušnja načelne sprejemljivosti novih religijskih gibanj v siceršnjem vzorcu zapletene religijske pluralnosti nemara notranje povezana z intenzivnim, kakovostnim delom stroke in opaženo težnjo v minulih desetletjih razvpih gibanj po denominalizaciji (Barker)? Je torej mogoče, da bi slovenska stroka uspela vsaj opozoriti na prenehanje izhodiščnega razumevanja ustavne kategorije enakopravnosti verskih skupnosti v smislu nediskriminirane afirmacije celotnega verskega področja, na opustitev legalističnega pristopa v urejanju pravnega položaja verskih skupnosti in na posledično marginalizacijo novih religijskih gibanj (Lesjak)? So očitki sociologov o stigmatiziranju novih religijskih gibanj s strani države, npr. o nemškem nadzoru Scientološke cerkve, lahko enostranski in preuranjeni ter je žolčno javno razpravo, vsaj v tem primeru, mogoče ustreznejše razumeti v luči odziva na razmeroma pozitivno pravno obravnavo in sodno prakso (Schoen)? In končno, ali ni notranja narava protisektantskih idej, temelječih na klasičnem ameriškem vzorcu pranja možganov in nadzora duha, še najbolj prepoznavna prek medkulturne izmenjave pojmov, npr. spleta očitkov o spodkopavanju temeljev ruske državnosti in uničevanju narodove istovetnosti (Shterin)?

Kolikor skuša pričujoči zbornik obravnavano in v mnogočem konstitutivno problematiko študija novih religijskih gibanj tudi zamejiti, jo predstaviti metodološko urejeno in tematsko zaokroženo, je zagotovo prav, da ta prizadevanja v sklepu tudi razvežemo. Ne le, ker lahko pojasnjevalno moč zbranega svežnja teorij učinkovito preverjamo z mejnimi pojavi, ampak ker so le-ti, upoštevajoč dinamično, vselej razvijajočo se plat opredelitve religije, njena poglavitna gonilna sila. Tako se enačenje novih religijskih gibanj in "New age-a" ne zdi smiselno. Novodobniki nimajo splošno priznanih "svetih knjig" in referenc niti ne eksplisitno prepoznavnega sistema verovanj in konceptov in tudi ne prepoznavnih skupnih ritualov, osrednje organizacije in voditeljev. Svoja verovanja in prepričanja pridobivajo iz prakse, pogosto pa jih prek praks tudi izražajo in s tem gradijo svojo skupnost (Potrata).

Gregor Lesjak, Aleš Črnič
Gostujoča urednika